

TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE -AcAk + İYELİK EKİ + YÖNELME DURUMU YAPISI*

Yeter TORUN**

ÖZET

Bu çalışmada Türkiye Türkçesinde *-AcAk + iyelik eki + yönelme durumu* yapısı üzerinde durulmuştur. Bu yapı zaman, görünüş, kişi ve kiplik özellikleri açısından değerlendirilmiştir. *-AcAğInA* yapısının bağlı olduğu ana cümle yüklemi geçmiş zaman, şimdiki zaman, geniş zaman, emir kipi ve gereklilik kipinden oluşabilmektedir. Bu doğrultuda ana cümledeki zaman göstergesine göre *-AcAğInA* yapısının geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman ve geniş zaman bildirdiği görülmektedir. Görünüş açısından bazı kullanımlarda bitmişlik, bazı kullanımlarda ise bitmemişlik görünüşü olduğu belirlenmiştir. Başlamamış veya varsayımsal durumları bildiren eylemlerin görünüşü ise bitmişlik ve bitmemişlik görünüşü dışında değerlendirme yapılması gereken kullanımlardır. Kişi açısından teklik ve çokluk bütün kişilerle kullanımı mevcuttur, *-AcAğInA* yapısının geldiği eylem ile ana cümledeki eylemde kişi açısından büyük oranda ortaklık vardır, ancak farklı kişilerden oluşan kullanımlar da görülmektedir. Kiplik anlamlar açısından *-AcAğInA* yapısının asıl kiplik anlamı tercihtir. En az iki eylemden birinin tercih edilmesi veya ötelenmesi bağlamında tercih, gereklilik, öneri, pişmanlık gibi kiplik anlamlar ortaya çıkabilmektedir. *-AcAğInA* yapısının olduğu kullanımlarda olumsuzluk göstergesine rastlanmamaktadır. Olumluluk-olumsuzluk algısı açısından zihinsel düzlemde tercihlerin olumlu veya olumsuz algılanması söz konusudur. Gereklilik bildiren kullanımlarda *-AcAğInA* yapısının geldiği eylem olumlu, ana cümledeki eylem ise olumsuz algılanmakta, tercih, öneri ve pişmanlık anlamlarında tercih edilmeyen ilk eylem olumsuz, tercih edilen ikinci eylem ise olumlu algılanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Türkiye Türkçesi, zaman, kiplik, tercih

THE STRUCTURE -ACAk + POSSESSIVE SUFFIX + DATIVE IN TURKISH

ABSTRACT

This study emphasized on the structure of *-AcAk + possessive suffix + dative* in Turkish. This structure is evaluated in terms of tense, aspect, person and modality. Predicate of the main structure *-AcAğInA*

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Çukurova Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, El-mek: ytorun@cu.edu.tr

may occur from past tense, present continuous tense, present tense , imperative and necessitative modes. Form of *-AcAğInA* reported past tense, present continuous tense, future tense and present tense according to the tense single in the main sentence structure. In point of aspect, it is determined perfective aspect in some uses and imperfective aspect in some uses. Aspect of the hypothetical or uninitiated verbs is evaluated beyond perfective and imperfective aspects. In point of person there are uses along with all of people as singular-plural. There are association with verb of structure of *-AcAğInA* and verb of main sentence in point of person, but it is also seen uses of different people. In point of senses of modality, main function of structure *-AcAğInA* is preference. In context of routing or preference for one of two actions at least, it may occur senses of modality of preference, necessity, suggestion and regret... Negation signe is not encountered in uses of structure *-AcAğInA*. In point of perception of affirmation-negation, perception of preferences is discussed affirmatively or negativity in mental level. In sense of necessity, verb is perceived affirmatively. In senses of preference, suggestion and regret, verb is perceived in negativity.

Key Words: Turkish, tense, modality, preference

1. Dildeki tek bir biçimbirim veya birden fazla biçimbirimin bir araya gelmesinden oluşan kombinasyonlar, farklı işlevsel özellikler taşıyabilmektedir. Türkçede *-AcAk + iyelik eki + yönelme durumu* kombinasyonu da bu çerçevede değerlendirilecek yapılardan birini oluşturmaktadır. *-AcAk + iyelik eki + yönelme durumu* kombinasyonundaki her bir birime ayrı ayrı bakıldığında farklı işlevsel özellikleri olan biçimbirimler olduğu görülecektir. *-AcAk* biçimbirimi, Türkçede sıfat-fiil eki olarak kullanılmaya başlanmış, süreç içinde fiil çekim eki olarak da kullanılır olmuştur. Bugün Türkiye Türkçesinde *-AcAk* biçimbirimi gelecek zaman eki ve sıfat-fiil eki olarak kullanılmaktadır. Türkçe üzerine yapılan çalışmalarda gerek fiil işletme eki gerekse sıfat-fiil eki olarak *-AcAk* biçimbiriminin zaman bildirme işlevi dışında, tasarlama kipleriyle olan ilişkisi ve kiplik özellikleri üzerinde de durulmaktadır (Ergin, 1989: 285; Korkmaz, 2003: 623; Üstünova, 2004: 678-686; Kononov, 1956: 472; Kocaman, 1993: 133-137; Uzun, 2004: 160; Kornfilt, 1997: 341; Göksel-Kerlake, 2005: 287; Benzer, 2008: 240; Aydemir, 2010: 46; Erkman-Akerson-Özil, 1998; Yılmaz, 2009: 76-78).

-AcAk + iyelik eki + yönelme durumu kombinasyonundaki ikinci ve üçüncü sıradaki biçimbirimler isim işletme ekleri içinde yer alan biçimbirimlerdir. *-AcAk* biçimbiriminin sıfat-fiil eki olarak kullanıldığı bu yapıda iyelik ekleri, *-AcAk* sıfat-fiil ekinin eklendiği eylemin gerçekleştirenini yani öznesini göstermekte, kişi göstergesi üzerine gelen yönelme durumu ise eylemin yönünü tayin etmektedir. Kaynaklarda yönelme durumunun asıl işlevi dışında birlikte kullanıldığı fiilin anlamına göre *istikamet, yer, zaman, karşılaştırma, sebep, verme, bildirme, kuvvetlendirme, gaye, hedef, fiat, bedel, leh, aleyh, ilgi, kabul, gereklik, uygunluk, konu, aitlik, vasıf, tarz, görüş, ayrılma, değişme, başkalaşma, yaptırma, tercih* gibi özel işlevleri üzerinde durulması (Ergin, 1989: 222), aslında *-AcAğInA* yapısında kiplik anlamı yönelme durumunun belirlediğini göstermektedir.

-AcAğInA yapısına ilişkin olarak kaynaklardaki değerlendirmelerde, bu yapının zarf-fiiller arasında değerlendirildiği görülmektedir (Lewis, 2000: 187, Korkmaz, 2003: 1034; Yılmaz, 2009: 155). Bu yapının işlevsel özellikleri *iki şeyden birini tercih etme* ve *asıl fiildeki hareketin gerçekleşmesini, zıtlık anlamında bir başka hareketin engellenmesine bağlayan ‘-maktansa’ zarf-*

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

fiil ekine koşut anlamda tarz zarfları oluşturma şeklinde ifade edilmekte (Korkmaz, 2003: 974; 1034), ayrıca bu yapının olumsuzluk kullanımının olmadığı da belirtilmektedir (Yılmaz, 2009: 155). Bu yapıya ilişkin kaynaklardaki değerlendirmelerin tercih bildirme, *-maktansa* ve *-AcAk yerde* yapılarıyla işlevsel olarak örtüşme ve olumsuzluk kullanımının olmaması şeklinde üç temel noktada toplandığı görülmektedir.

Bu çalışmada amaç, *-AcAk + iyelik eki + yönelme durumu* dizilimindeki her bir dilsel birimin kendi işlevsel özelliklerini tek bir çatıda toplayarak oluşturduğu *-AcAğInA* yapısına, yapıyı oluşturan her bir biçimbirimin katkısını ve oluşan yapının tamamının kullanıldığı cümle veya metin bağlamı içinde kazandığı işlevsel özelliklerini ayrıntılı olarak ele almaktır. Bu doğrultuda çalışmamızda *-AcAk + iyelik eki + yönelme durumu* diziliminden oluşan yapı, kullanıldığı bağlam içinde zaman, görünüş, kişi ve kiplik özellikleri açısından ele alınmıştır.

2. Zaman bakımından

-AcAk + iyelik eki + yönelme durumu yapısında zaman göstergesi, gelecek zaman sıfat-fiil eki olan *-AcAk*'tır. *-AcAk* biçimbiriminden doğal olarak bildirmesi beklenen zaman, gelecek zamandır ve mantık açısından gelecek zamandaki eylem henüz gerçekleşmemiş eylemdir. Ancak bu yapıda kullanılan *-AcAk* biriminin bildirdiği zaman, yalnızca gelecek zamanla sınırlı değildir. Bu yapıda *-AcAk*'lı eylem, gelecek zaman dışında, geçmiş zaman, şimdiki zaman ve geniş zaman de bildirebilmektedir. Bu yapılarıdaki zamanın belirlenmesinde ana cümlenin yüklemindeki kip eki belirleyicidir (Erkman-Akerson- Özil, 1998: 291). Bu doğrultuda *-AcAğInA* yapısındaki zamanı tespit etmek için, ana cümle yüklemindeki kip ekine göre sınıflandırma yapıldı.

2.1. Ana cümle yüklemi bildirme kiplerinden oluşanlar

İncelenen örneklerde *-AcAğInA* yapısının içinde yer aldığı ana cümle yüklemelerinin çoğunlukla bildirme kipleriyle çekimlendiği, tasarlama kipleriyle kullanımının ise daha sınırlı olduğu görülmektedir.

2.1.1. Ana cümle yüklemi geçmiş zaman kipinde olanlar

Ana cümle yüklemi geçmiş zaman göstergesi taşıyan cümlelerdeki *-AcAk*'lı yapı, geçmişte gerçekleşmiş veya gerçekleşmemiş bir eyleme gönderme yapmaktadır. Aşağıdaki 1. ve 3. cümlelerde geçmişte gerçekleşmiş eylemlerden söz edilmekte iken, 2. cümlede geçmişte yapılması gereken ama yapılmayan bir eylemden söz edilmektedir:

- (1) *Böyle yapacağıma, "Enginciğim" in öyle birdenbire neden kükrediğini düşünseydim ya* (ÖY, 106).
- (2) *Bu mektubu okuduktan sonra, bunu da ötekiler gibi büküp bir köşeye atacağıma, tuttum kendisine şu iki satır şeyi yazıp bir çocukla gönderdim* (Ç, 174).
- (3) *Yalnız, çadırda pinekleyen bir kocakarı bunlara itiraz etti: -Abe -dedi- bunları getireceğine, niçin getirmedi biraz zeytinyağı, sirke, kahve şekeri ve birazcık kuru fasulye... (Ç, 84).*

2.1.2. Ana cümle yüklemi şimdiki zaman kipinde olanlar

Ana cümle yüklemi şimdiki zaman biçimbirimiyle çekimlenmiş aşağıdaki örneklerde *-AcAk*'lı yapıdaki eylem, içinde bulunulan süreçte yapılması veya olması gerekirken, yapılmayan veya olmayan eylemlerdir. Ana cümle yüklemine göre *-AcAk*'lı eylem de gramatikal olarak şimdiki zamanı göstermekte, ana cümle yüklemindeki kip ekine göre *-AcAk*'lı eylemlerin de içinde bulunulan süreçte gerçekleşmesi beklenmektedir:

- (1) *Hem ders çalışacağına roman okuyorsun* (ÖY, 287).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

(2) *Kızı tartıyorlar, **şişmanlayacağına zayıflıyor*** (AZDE, 128).

(3) *Gelgelelim dil görünümü karşısındaki **şaşmam azalacağına artıyor*** (DG, 12).

2.1.3. Ana cümle yüklemi geniş zaman kipinde olanlar

Ana cümle yüklemi geniş zaman kipinden oluşan aşağıdaki örneklerde –AcAk’lı yapıdaki eylemler de geniş zamana gönderme yapmaktadır:

(1) *Ben sizin yerinizde olsam, tarlalarda çoluk çocuk **uğraşıp duracağıma**, devlete domuz kuyruğu **satarım*** (AZDE, 11).

(2) *Dedim ya çileli kişilerdir artımcılar - aşırılıklara hiç sapsayan artımcılar. Hem dil gerçekliğini anlayışları hem de bu gerçekliğe ilişkin güzel dilekleri saygı **yaratacağına** çok kez öfkeli saldırışlar **yağdırır** başlarına* (DG, 76).

2.2. Ana cümle yüklemi tasarlama kiplerinden oluşanlar

–AcAk’lı yapının ana cümle yüklemi tasarlama kiplerinden de oluşabilmektedir. –AcAk’lı yapının tasarlama kiplerinden emir kipiyle kullanımına sıklıkla rastlanmakta iken, diğer tasarlama kipleriyle kullanımına çok az rastlanmaktadır.

Ana cümle yüklemi emir kipinden oluşan –AcAk’lı eylemin zamanı konuşma anına göre şimdiki zamanı ve gelecek zamanı gösterebilmektedir. Bu kullanımlardaki gelecek zamanın sınırını belirlemek pek kolay olmamakla birlikte, içinde bulunulan an ve sonrasını içine alan yakın bir gelecek zamandan söz etmek mümkündür. Aşağıdaki örneklerden 1, 2 ve 4. cümlelerdeki –AcAk’lı eylemler, içinde bulunulan anda yapılmakta olan ve sonrasında da devam eden, bir bakıma geleceği de içine alan zamanı göstermektedir. 3. cümledeki –AcAk’lı eylem ise gelecek zamana gönderme yapmaktadır:

(1) *Bir defasında çok kızmış fakat. "Sen benimle **uğraşacağına**, çayı baloyu **düşüneceğine**, o üç öğretim üyesini neden Bakanlık emrine aldılar onu **düşün!*** (ÖY, 322).

(2) *"Doğru ya. Ben **korkacağıma** onlar **korksun**.* (ÖY, 292).

(3) *Deli Mehmet Bey kendi kendine "Yahu, biz burada kar İçinde soğuktan, bit içinde pislikten hep kırılıp **şehit düşeceğimize**, gidip şu düşman paşasını **esir alayım** da harp bitsin!" deyip dalmış düşman içine.* (AZDE, 184).

(4) *Muhafiflerin kahvesine gidip **politika yapacağınıza**, Topal Kâzım'ın kahvesine **gidin*** (AZDE, 99).

Aşağıdaki cümlede –AcAk’lı yapının bağlı olduğu ana cümle yüklemi gereklilik kipiyle çekimlenmiştir. Genel-geçer bir durumdan bahsedilen cümlede –AcAk’lı eylemin geniş zamana gönderme yaptığı söylenebilir:

*Aslına bakarsan, akça halkta bölük pörçük **bulunacağına** beylerde toplu **bulunmalı*** (Korkmaz, 2003: 974 / K. Tahir DA, 275).

Aşağıdaki örnekte ise –AcAk’lı yapıdan sonra gelen ana cümlenin yüklemi dilek-şart kipinde görünmektedir, ancak metin bağlamı içinde *iyiymiş* yükleminden aslında dilek-şart kipindeki eylemin de geçmiş zaman bildirdiği anlaşılmaktadır, bu çerçevede metin bağlamı içinde –AcAk’lı eylem de geçmiş zaman bildirmektedir:

*Onu **okuyacağıma** Japonca **okusam** daha **iyiymiş*** (ÖY, 171).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

3. Görünüş bakımından

Aslında görünüş ve zaman konusu iç içe geçmiş konular olarak dikkat çekmektedir. Genellikle bir eylemin zamandaki yayılışı / süresi görünüş olarak adlandırılmaktadır. Başlangıç ve bitiş noktası belli olan tamamlanmışlık bildiren görünüş, bitmişlik görünüşü; durağanlık / süreklilik gösteren görünüş ise bitmemişlik görünüşü olarak adlandırılmakta; Türkçede bitmişlik görünüşünün *-DI* ve *-mİş* biçimbirimleriyle, bitmemişlik görünüşünün ise *-yor*, *-mAktA*, *-(A/I)r* biçimbirimleriyle sağlandığı ifade edilmektedir (Göksel-Kerslake, 2005: 288). Türkçede *-AcAk* biçimbiriminin görünüş özelliğine dair değerlendirmelerde bir eylemin bitmişlik / bitmemişlik görünüşü açısından zaman yerleştirilmesinin sorunlu olduğu (Erkman-Akerson-Özil, 1998: 300), gelecek zamanın doğası gereği henüz başlamamış bir eylemin bitmişlik / bitmemişlik görünüşü çerçevesinde değerlendirmenin güçlüğü dile getirilmiştir (Benzer, 2008: 238). İncelememize konu olan *-AcAk*'lı yapıdaki eylemlere bakıldığında, ana cümlesi geçmiş zaman kipinde olan kimi örneklerde bitmişlik görünüşünden söz edilebilirken, daha çok gerçekleşmemiş veya varsayımsal durumlara bağlı olan kimi örneklerde ise bitmişlik / bitmemişlik görünüşü konusunda bir çıkarımda bulunmak güç görünmektedir. Ancak ana cümlesi emir kipinde olan kimi kullanımlarda bitmemişlik görünüşünden söz edilebilir.

Aşağıdaki 1. ve 2. cümlelerde *-AcAk*'lı eylemin geçmiş zamanda gerçekleşip sonlandığı ana cümle yüklemdeki geçmiş zaman biçimbiriminden anlaşılmaktadır. Dolayısıyla 1. ve 2. cümlelerdeki *-AcAk*'lı eylem, bitmişlik görünüşündedir denilebilir. Ancak 3. cümlede ana cümle yüklemi geçmiş zamanı göstermesine rağmen, *-AcAk*'lı eylem geçmişte gerçekleşmeyen ama gerçekleşmesi istenen bir eylemi bildirdiği için bu cümlede bitmişlik görünüşünden söz etmek olası görünmüyor:

- (1) *Böyle yapacağıma, "Enginciğim" in öyle birdenbire neden kükrediğini düşünseydim* ya (ÖY, 106).
- (2) *Yalnız, çadırdı pinekleyen bir kocakarı bunlara itiraz etti: -Abe -dedi- bunları getireceğine, niçin getirmedin biraz zeytinyağı, sirke, kahve şekeri ve birazcık kuru fasulye...* (Ç, 84).
- (3) *Bu mektubu okuduktan sonra, bunu da ötekiler gibi büküp bir köşeye atacağıma, tuttum kendisine şu iki satır şeyi yazıp bir çocukla gönderdim* (Ç, 174).

Ana cümlesi şimdiki zaman, geniş zaman ve geniş zamanın hikâyesinden oluşan aşağıdaki örneklerde *-AcAk*'lı eylem, ana cümle eyleminin görünüş özelliğine paralel olarak bitmemişlik görünüşünü akla getirirse de başlamamış, varsayımsal eylemlere dayalı *-AcAk*'lı yargıların görünüşünde bitmemişlikten söz etmek mantık dışı görünmektedir:

- (1) *Gelgelelim dil görünümü karşındaki şaşmam azalacağına artıyor* (DG, 12).
- (2) *Ben sizin yerinizde olsam, tarlalarda çoluk çocuk uğraşıp duracağıma, devlete domuz kuyruğu satarım* (AZDE, 11).
- (3) *Şimdi adları unutuldu gitti, ama o zamanlar Firansız yazarları arasında ikisi de pek tanınmış, ikisi de Academie Française'den, biri Paul Hervieu, biri Rene Brieu diye iki kişi vardı; ben arkadaşlarım gibi Nat Pinkerton, Sherlock Holmes okuyup eğleneceğime onların kitapları üzerinde esner dururdum* (GG-SS, 50).

Ana cümlesi emir kipinden oluşan aşağıdaki örneklerde bitmemişlik görünüşü vardır:

- (1) *Bir defasında çok kızmış fakat. "Sen benimle uğraşacağına, çayı baloyu düşüneceğine, o üç öğretim üyesini neden Bakanlık emrine aldılar onu düşün!"* (ÖY, 322).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

(2) *Muhaliplerin kahvesine gidip politika yapacağınza, Topal Kâzım'ın kahvesine gidin* (AZDE, 99).

4. Kişi bakımından

-AcAk + iyelik eki + yönelme durumu sıralamasında ikinci sıradaki iyelik ekleri kişiyi gösteren biçimbirimlerdir. Bu yapıda iyelik ekleri 1, 2 ve 3. teklik ve çokluk kişiden oluşabilmektedir. Bu doğrultuda -AcAk'lı yapıdaki eylemi gerçekleştiren kişi, konuşan / konuşanlar, dinleyen / dinleyenler ve sözü edilen / sözü edilenler olabilmektedir. Bu yapılarda -AcAk'lı eylemdeki kişi göstergesi ile ana cümledeki kişi göstergesi çoğu zaman ortaktır, ancak bazı kullanımlarda -AcAk'lı eylemdeki kişi göstergesi ile ana cümledeki kişi göstergesi farklı olabilmektedir. Aşağıdaki cümlelerde -AcAk'lı eylemle ana cümledeki kişi göstergeleri ortaktır:

"*Ben de yanımda çalıştırmak için birisini arasam, kazık gibi erkek alacağıma, güzel bir kadın seçerdim* (AZDE, 69).

"*Hah işte, sen benim şerefli işimle uğraşacağına, kızınla uğraş!* (ÖY, 200).

Oysa ki, isterim, sizin arkadaş, o kaçık karının peşinden seğirteceğine, bu bizim hasta kızla ahbaplık yapısın, daha kıyak olur (Ç, 127).

-*Böyle elimiz kolumuz bağlı oturacağımıza, hazırlıklı olmalıyız, dedi adam* (Korkmaz, 2003: 974 / S. Çokum, AB, 69).

Bırakın, insanlar birbirlerinden çekinmesinler, korkmasınlar, yulmasınlar, birbirlerini görünce: "Acaba ne kötülük edecek bana?" diye düşünmesinler, gülmesinler birbirlerine, ancak böyle olursa birbirlerini severler, sayarlar. Yasakları çoğaltacağımıza azaltmağa, kaldırmağa bakın, ancak böyle yaparsanız onları çevrelerine ısındırırsınız (GG-SS, 264).

Öğrenciler ders çalışacaklarına, bilgisayar başında vakit geçiriyorlar.

Aşağıdaki cümlelerde ise -AcAk'lı eylemdeki kişi göstergesiyle bağlı olduğu ana cümledeki kişi göstergesinin farklı olduğu görülmektedir:

Kafam işlemeyeceğine öleyim daha iyi, anne düşünmeden yaşayamam ben (Korkmaz, 2003: 974 / O. Pamuk, SE, 59).

Sen korkacağına, onlar korksun (ÖY, 292).

Deli Mehmet Bey kendi kendine "Yahu, biz burada kar içinde soğuktan, bit içinde pislikten hep kırılıp şehit düşeceğimize, gidip şu düşman paşasını esir alayım da harp bitsin!" deyip dalmış düşman içine (AZDE, 184).

5. Kiplik özellikleri bakımından

-AcAk + iyelik eki + yönelme durumu eki yapısında kiplik anlamın belirlenmesinde kilit rol oynayan biçimbirim, yönelme durumu ekidir. Bu sıralanışta yönelinen bir eylemden uzaklaşıp başka bir eylemi tercih etme temel kiplik anlamı vardır. Bu kullanımlardaki tercihler öznenin iki eylemden birine yönelik tercihi, kullanıldığı bağlam içinde yapılması gereken eylem yerine, başka bir eylemin tercih edilmesi, geçmişte yapılan tercihten duyulan pişmanlığı ve öznenin / konuşanın iki eylemden birini dinleyen / dinleyenlere öneri olarak sunma anlamlarına yöneliktir. Buna göre -AcAk + iyelik eki + yönelme durumu eki yapısı en az iki eylemden birine yönelmeyi ifade eder. Bu yöneliş sadece konuşanın görüş beyanı çerçevesinde öznel bir tercihi bildirebileceği gibi, bir gerekliliğe / zorunluluğa dayalı tercih, konuşan-dinleyen ilişkisi açısından iki şeyden birini önerme ve geçmişteki yönelimden duyulan pişmanlık kiplik anlamlarını ortaya çıkarabilmektedir. -AcAk + iyelik eki + yönelme durumu eki yapısının esas kiplik anlamı tercihtir, ancak tercihin gerçekleşme biçimi veya gerçekleştirilen bir tercihin sonuçlarının yansıması bağlamında farklı

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

kiplik anlamlar ortaya çıkmaktadır. Buna göre *-AcAğInA* yapısının yer aldığı kullanımlarda belirlenen kiplik anlamlar şunlardır:

5.1. Tercih

Daha çok metin bağlamı içinde konuşanın öznel tutum ve davranışlarından kaynağını alan tercihlerdir. Bu anlama yönelik kullanımda *-AcAk*'lı eylem tercih edilmeyen, *-AcAk*'lı yapıdan sonra gelen eylem ise tercih edilen eylemdir. Bu yapının yer aldığı cümlelerde *-AcAk*'lı eyleme bir bakıma ötelenen eylem de denilebilir. Buna göre bu anlama yönelik olarak *ötelenen / tercih edilmeyen eylem + tercih edilen eylem* şeklinde bir sıralamadan söz etmek mümkündür. Yönelme durumu aslında bu kullanımlarda mantıken yönelinen veya tercih olarak sunulan eylemden uzaklaşmayı, sonrasındaki ana cümledeki eyleme yönelmeyi ifade ediyor da denilebilir bir bakıma. Tercih kiplik anlamına konuşanın zihinsel düzleminde olumluluk-olumsuzluk algısı açısından bakılacak olursa ötelenen veya tercih edilmeyen eylem olumsuz; tercih edilen eylem ise olumlu algılanmaktadır, buna göre bu yapıda konuşanın zihninde *olumsuz + olumlu* şeklinde bir sıralama vardır. Aşağıdaki örneklerde *-AcAk*'lı yapı ötelenen, altı çizili olan diğer yargı ise tercih edilen eylemi göstermektedir. Aşağıdaki 1. ve 2. cümlelerde konuşanın içinde bulunulan ana göre varsayımsal bir durumdan hareketle bireysel tercihi, 3. ve 4. cümlelerde ise konuşanın içinde bulunulan ana göre geçmişe yönelik tercihi ifade edilmiştir:

- (1) *Ben sizin yerinizde olsam, **tarlalarda çoluk çocuk uğraşıp duracağıma, devlete domuz kuyruğu satarım*** (AZDE, 11).
- (2) *Deli Mehmet Bey kendi kendine "Yahu, **biz burada kar İçinde soğuktan, bit içinde pislikten hep kırılıp şehit düşeceğimize, gidip şu düşman paşasını esir alayım da harp bitsin!**" deyip dalmış düşman içine* (AZDE, 184).
- (3) *Ben de yanımda çalıştırmak için birisini arasam, **kazık gibi erkek alacağıma, güzel bir kadın seçerdim*** (AZDE, 69).
- (4) *Şimdi adları unutuldu gitti, ama o zamanlar Fransız yazarları arasında ikisi de pek tanınmış, ikisi de Academie Française'den, biri Paul Hervieu, biri Rene Brieu diye iki kişi vardı; **ben arkadaşlarım gibi Nat Pinkerton, Sherlock Holmes okuyup eğleneceğime onların kitapları üzerinde esner dururdum*** (GG-SS, 50).

5.2. Gereklilik

-AcAk'lı yapının gereklilik bildirdiği kullanımlarda *-AcAk*'lı eylem yapılması gereken, *-AcAk*'lı eylemden sonra gelen ana cümledeki eylem ise gerçekleştirilen / yapılan, bir başka deyişle tercih edilen / seçilen eylemdir. Bu doğrultuda bu anlama yönelik kullanımlarda *gerçekleşmesi gereken / beklenen eylem + gerçekleşmiş / gerçekleşen / gerçekleşecek / gerçekleşebilecek eylem* şeklinde bir sıralama yapmak mümkündür. Gereklilik kiplik anlamına konuşanın zihinsel düzleminde olumluluk-olumsuzluk algısı açısından bakıldığında, gerçekleşmesi gereken veya beklenen eylem olumlu; gerçekleşmiş / gerçekleşen / gerçekleşebilecek / gerçekleşebilecek eylem ise olumsuz algılanmaktadır, buna göre bu yapıda konuşanın zihninde *olumlu+ olumsuz* şeklinde bir sıralama da vardır. Aşağıdaki örneklerden 1. ve 2. cümlelerde geçmişe yönelik yapılması gereken ama yapılmayan eylemden; 3, 4 ve 5. cümlelerde ise içinde bulunulan anda veya her zaman olması veya yapılması gereken eylemden söz edilmektedir:

- (1) *Ama Atina'nın ulu yargıçları, **On-Birler gülmüyorlar onun dediklerine, dinliyorlar onu, beğeniyorlar, onlar da onun gibi düşünüyor, onun dileğine uyup yargılıyorlar Sokrates'i: baldıran şerbetini içecek, ölecek... Atina kenti istemiyor Sokrates'i, onunla övüneceğine atıyor onu, öldürüyor, bir sözünü, içindeki seçme gücünü bir tanrıya benzetmesini bahane ederek yurttaşlar arasından çıkarıyor. Bu mu altın çağı?*** (GG-SS, 257).

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

- (2) *Bu mektubu okuduktan sonra, bunu da ötekiler gibi büküp bir köşeye atacağıma, tuttum kendisine şu iki satır şeyi yazıp bir çocukla gönderdim* (Ç, 174).
- (3) *Hem ders çalışacağına roman okuyorsun* (ÖY, 287).
- (4) *Dedim ya çileli kişilerdir arıtcılar - aşırılıklara hiç sapmayan arıtcılar. Hem dil gerçekliğini anlayışları hem de bu gerçekliğe ilişkin güzel dilekleri saygı yaratacağına çok kez öfkeli saldırışlar yağdırır başlarına* (DG, 76).
- (5) *Salt arıtcılık gülünç şey. Dili dinçleştirceğine inme indirir dile* (DG, 75).

5.3. Öneri

Ana cümle yüklemi emir çekiminden oluşan –AcAk’lı kullanımlarda konuşandan dinleyene yönelik öneriler söz konusudur. Bu kullanımlarda önerilerin nezaket derecesi farklı olabilmektedir. Bu tür cümlelerde metin bağlamı içinde öğüt, uyarı, tehdit, emir gibi anlamlar da vardır. Öneri anlamının olduğu cümlelerde –AcAk’lı eylem ötelenen / tercih edilmeyen / önerilmeyen, sonrasındaki ana cümledeki eylem ise önerilen / tercih edilen eylemdir. Bu anlama yönelik olarak da *ötelenen / önerilmeyen / tercih edilmeyen eylem + önerilen / tercih edilen eylem* şeklinde bir dizilim söz konusudur. Öneri kiplik anlamına, konuşanın zihinsel düzleminde olumluluk-olumsuzluk algısı açısından bakılırsa ötelenen / önerilmeyen / tercih edilmeyen eylem olumsuz; önerilen / tercih edilen / yapılması beklenen eylem ise olumlu algılanmaktadır, buna göre bu yapıda konuşanın zihninde *olumsuz+ olumlu* şeklinde bir sıralama vardır. Aşağıdaki örneklerde 1, 2 ve 3. cümlelerdeki –AcAk’lı eylemlerdeki öneriler daha yumuşak tondaki öneriler iken, 4, 5, 6 ve 7. cümlelerdeki önerilerin ise daha sert tonda olduğu ve uyarı, emir, tehdit gibi anlamları da içerdiği görülmektedir:

- (1) *Bırakan, insanlar birbirlerinden çekinmesinler, korkmasınlar, yulmasınlar, birbirlerini görünce: "Acaba ne kötülük edecek bana?" diye düşünmesinler, gülmesinler birbirlerine, ancak böyle olursa birbirlerini severler, sayarlar. Yasakları çoğaltacağınıza azaltmağa, kaldırmağa bakın, ancak böyle yaparsanız onları çevrelerine isindirirsiniz* (GG-SS, 264).
- (2) *Ekin efendim, dedi, tembel tembel oturacağınıza mısır ekin!* (AZDE, 10).
- (3) *Muhaliplerin kahvesine gidip politika yapacağınıza, Topal Kâzım'ın kahvesine gidin* (AZDE, 99).
- (4) *Bir defasında çok kızmış fakat. "Sen benimle uğraşacağına, çayı baloyu düşüneneğine, o üç öğretim üyesini neden Bakanlık emrine aldılar onu düşün!"* (ÖY, 322).
- (5) *Sen sağduyuya: "Böyle şiir mi olur?" diye soracağına: "Benim anlattığım devlet gibi devlet olur da yedi yüz yıl sürer mi?" siye sor, bakalım ne cevap veriyor* (GG-SS, 194).
- (6) *"Hah işte, sen benim şerefli isimle uğraşacağına, kızınla uğraş!"* (ÖY, 200).
- (7) *"Doğru ya. Ben korkacağıma onlar korksun* (ÖY, 292).

5.4. Pişmanlık

–AcAk’lı yapıdaki eylemin geçmiş zamanda gerçekleşmesi durumunda daha çok yapılan tercihten dolayı içinde bulunulan andaki pişmanlık / memnuniyetsizlik anlamı ortaya çıkmaktadır. Bu kullanımda, –AcAk’lı yapıdaki eylem, tercih edilmiş veya gerçekleştirilmiş eylemdir; geçmişte gerçekleştirilen bu eylemden dolayı pişmanlık anlamı vardır. Pişmanlık anlamının ortaya çıktığı kullanımlarda da *tercih edilmiş eylem + tercih edilmemiş eylem* şeklinde bir sıralama vardır. Pişmanlık kiplik anlamına konuşanın zihinsel düzleminde olumluluk-olumsuzluk algısı açısından bakıldığında tercih edilmiş eylem olumsuz; tercih edilmemiş eylem ise olumlu algılanmaktadır,

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

buna göre bu yapıda konuşanın zihninde *olumsuz + olumlu* şeklinde bir sıralama vardır. Aşağıdaki 3 cümlede de konuşan açısından -AcAk'lı eylem gerçekleştirilmiş, yerine tercih edilmek istenen eylem ise gerçekleştirilmemiştir:

- (1) *Onu okuyacağıma Japonca okusam daha iyiymiş.* (ÖY, 171).
- (2) *Sözlükler arasında geçen güzelim zamanıma az mı acımuşumdur. Yabancı dil öğreneceğime başka şey yapabilirim diye düşünmüş, üzölmüşümdür* (DG, 64).
- (3) *Böyle yapacağıma, "Enginciğim" in öyle birdenbire neden kükrediğini düşünseydim ya* (ÖY, 106).

6. Zaman açısından -AcAk'lı eylem geçmiş zaman, şimdiki zaman, gelecek zaman ve geniş zaman bildirebilmektedir. -AcAk'lı eylemdeki zamanı ana cümledeki kip eki belirlemektedir. -AcAk'lı yapının bağlı olduğu ana cümlelerin yüklemi bildirme kiplerinden geçmiş zaman, şimdiki zaman ve geniş zamandan oluşabilmekte; tasarlama kiplerinden ise sıklıkla emir kipiyle kullanımına rastlanmaktadır. İncelenen örneklerde -AcAk'lı yapının ana cümlesinde kip eki olarak -AcAk biçim biriminin tercih edilmediği, bunun yerine gelecek zamanı göstermek için ana cümle yüklemine şimdiki zaman, geniş zaman ve emir kipinden yararlanıldığı görölmektedir.

Görünüş bakımından geçmişte başlayıp sonlanmış -AcAk'lı eylemler bitmişlik görünüşündedir. Ana cümlesi emir kipinde olan ve içinde bulunan anda devam eden eylemleri gösteren kimi örneklerde -AcAk'lı eylem bitmemişlik görünüşündedir. Bu kullanımlar dışındaki başlamamış, gerçekleşmemiş ve varsayımsal durumlara yönelik -AcAk'lı eylemlerin bitmişlik veya bitmemişlik görünüşü dışında kalan kullanımlar olduğu görölmektedir.

Kişi açısından -AcAğInA yapısındaki kişi göstergesi ile ana cümledeki kişi göstergesinin sıklıkla ortaklık gösterdiği, -AcAğInA yapısı ile ana cümledeki kişi göstergesinin farklı olduğu kullanımlara daha az rastlandığı görölmektedir.

En az iki eylemden birinin farklı bağlamdaki seçimine / tercihinin dayalı kiplik anlamlar bildiren -AcAğInA yapısında tercih, gereklilik, öneri ve pişmanlık kiplik anlamları tespit edilmiştir. -AcAğInA yapısı tercihe konu olan eylemler ve kiplik anlamları açısından değerlendirildiğinde, daha çok 1. kişilerin bireysel görüşleri doğrultusundaki tercih anlamında *ötelenen / tercih edilmeyen eylem + tercih edilen eylem*; gereklilik anlamına yönelik kullanımlarda *gerçekleşmesi gereken / beklenen eylem + gerçekleşmiş / gerçekleşen / gerçekleşecek / gerçekleşebilecek eylem*; öneri anlamına yönelik *ötelenen / önerilmeyen / tercih edilmeyen eylem + önerilen / tercih edilen eylem*; pişmanlık anlamına yönelik kullanımlarda *tercih edilmiş eylem + tercih edilmemiş eylem* şeklinde bir sıralama görölmektedir. Olumluluk-olumsuzluk açısından bakıldığında -AcAğInA yapısında ve bağlı olduğu ana cümlede olumsuzluk göstergesi (-mA, -mAz, değil) yer almamaktadır. Bu kullanımlarda yapısal olarak olumsuzluk göstergesi yoktur, ancak zihinsel düzlemde yapılan tercihlerin olumlu veya olumsuz algılanmasından söz etmek mümkündür. Buna göre zihinsel düzlemde tercih, öneri ve pişmanlık anlamlarında *olumsuz + olumlu*; gereklilik anlamında ise *olumlu + olumsuz* şeklinde bir algı oluşmaktadır.

Sonuç olarak dildeki bir biçim birimin diğer biçim birimlerle oluşturduğu kombinasyonlar, her bir biçim birime ait farklı özellikleri bir araya toplayarak bir üst işlevi yerine getirmektedir. Bu doğrultuda Türkçede -AcAk + iyelik eki + yönelme durumu yapısından oluşan kombinasyon da şekilden anlama uzanan boyutta, esas olarak tercih bildirme işlevini yerine getirmektedir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

ÖRNEKLERİN ALINDIĞI ESERLER VE KISALTMALARI

- AZDE, Aziz Nesin (2005): *Adamı Zorla Deli Ederler*, Adam Yayınları.
- Ç, Osman Cemal Kaygılı (1972): *Çingeneler*, Bilgi yayınevi
- DG, Nermi Uygur (2012): *Dilin Gücü*, Yapı Kredi Yayınları.
- GG-SS, Nurullah Ataç (1998): *Günlerin Getirdiği / Sözden Söze*, Yapı Kredi Yayınları.
- ÖY, Adalet Ağaoglu (2004): *Ölmeye Yatmak*, Yapı Kredi Yayınları.

KAYNAKÇA

- AYDEMİR, İbrahim Ahmet (2010), *Türkçede Zaman ve Görünüş Sistemi*, Grafiker Yayınları, Ankara.
- BENZER, Ahmet (2008), *Türkçede Zaman Görünüş Kip ve Kiplik*, Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, İstanbul.
- ERGİN, Muharrem (1989), *Türk Dil Bilgisi*, 18. Baskı, Bayrak Basım-Yayın-Tanıtım, İstanbul.
- ERKMAN-AKERSON, Fatma, Şeyda Ozil (1998), *Türkçede Niteleme Sıfat İşlevli Yan Tümceler*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 22, Simurg, İstanbul.
- GÖKSEL-KERSLAKE (2005), *Turkish: A Comprehensive Grammar*, Londra-New York, Routledge.
- KOCAMAN, Ahmet (1993), "Some remarks on future reference in Turkish", *Türk Dilleri Araştırmalar* 3, s.133-137.
- KONONOV, A.N. (1956), *Grammatika Sovremennogo Turetskogo Literaturnoga Yazıka*, Moskova.
- KORKMAZ, Zeynep (2003), *Türkiye Türkçesi Grameri (Şekil Bilgisi)*, TDK Yay.: 827, Ankara.
- KORNFİLT, Jaklin (1997), *Turkish*, Londra-New York, Routledge.
- LEWIS, Geoffrey L. (2000), *Turkish Grammar*, Oxford-New York; Oxford University Press.
- UZUN, N. Engin (2004), *Dünya Dillerinden Örnekleriyle Dilbilgisinin Temel Kavramları Türkçe Üzerine Tartışmalar*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 39, İstanbul.
- ÜSTÜNOVA, Kerime (2004), "Dilek kipleri ve zaman kavramı", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, S: 635, s. 678-686.
- YILMAZ, Özlem Deniz (2009), *Türkiye Türkçesinde Eylemsi*, Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/9 Summer 2013

